

PAGINI LITERARE

22 OCT 2013

AL. S. IORGA.

21 JUN 1973

PAGINI LITERARE

APARE DE DOUĂ ORI PE LUNĂ SUB ÎNGRIJIREA UNUI COMITET.

ABONAMENTUL: PE UN AN 20 COR.
PE 1/2 AN 10 COR.

PENTRU ROMÂNIA ȘI STRĂINĂTATE:
PE UN AN 24 COR.
PE 1/2 AN 12 COR.

REDACTOR:

VICTOR STANCIU.

REDACȚIA: ARAD, STRADA TELEKY
NUMĂRUL 27—28.

ADMINISTRAȚIA: „PAGINI LITERARE”
ARAD, STRADA ZRI-
NYI NUMĂRUL 1A.

Idei despre cultură.

Când voim să judecăm, să cunoaștem deplin însemnătatea și rolul deosebit pe care o viețuitoare îl are în lume, ne oprim la manifestările cele mai înalte ale vieții ei. O floare o putem aprecia și după structura sa internă, și după felul în care petalele se orânduiesc în coroană, și după numărul staminelor, și după culoarea ce-o îmbracă, dar vom cunoaște-o cu deosebire și vom aprecia-o în cel mai înalt grad după parfumul, cu care ne îmbată. Mi-reasma e manifestarea cea mai înaltă a vieții unei flori.

O sburătoare poate să ne atragă prin deosebita și prin bogăția și prin culoarea sau strălucirea penelor, dar o vom cunoaște cu deosebire și o vom aprecia în gradul cel mai înalt după cântecul său. Cântecul e manifestarea cea mai înaltă a vieții unei paseri. Parfumul la floare, cântecul la pasere constituie ceva deosebit, ceva aparte în viața: constituie tot atâtea trepte în manifestarea evolutivă a vieții.

Tot astfel pe om îl putem cunoaște și după port și după înfățișare, și după avere și după poziția socială ce ocupă, dar îl vom cunoaște și aprecia deplin după cultura ce o are. Gradul lui de cultură e nota distinctivă, care-l deosebește de alți oameni, e singura rațiune de-al așeza mai jos sau mai presus de semenii săi. Cultura este manifestarea cea mai înaltă a sufletului omenesc, e mireasma lui cea mai îmbătătoare și cântecul lui cel mai scump.

Deși mulți nu ne gândim la adevărul acesta, îl simțim cu toții. Nu prea ne pasă, dacă cineva ne spune că suntem urâți, răi ori săraci, dacă știm și noi că suntem într'adevăr așa, și nu ne pasă de fel dacă știm că e minciună. Dar nu este om, care să nu se simtă adânc jicnit, rănit de moarte, dacă-i spunem

că-i incult, că-i prost, și aceasta indiferent dacă ni-se spune adevărul sau ba. Noi înșine, în intimitatea sufletului nostru, ne stimăm și ne apreciem după gradul de cultură pe care îl avem, sau cel puțin ni-se pare că-l avem. Și chiar prin faptul acesta adevărim prin noi înșine, prin șoapta conștiinții noastre, că cultura e manifestarea cea mai înaltă, cea mai prețioasă, cea mai caracteristică a sufletului ome-nesc.

Nu este scopul acestor șire, să definim cu un întreg aparat științific ce este cultura. Voim să dăm o nuanță unele idei fundamentale, cari ni-se par mai aproape de adevăr dintre cele puse în circulație în legătură cu definiția culturii.

În cel din urmă înțeles a fi om cult înseamnă a fi în curat cu tine însuși, a te cunoaște — pe cât e posibil — pe tine și rostul tău în viață; a fi în curat nu numai cu ținta pe care o ai tu în viață, ci toți omenii, și, în special, poporul din care faci parte, — și, în sfârșit, a fi în curat cu însaș ținta vieții. Aceste sunt condiții cari privesc intelectul, priceperea ta. Cât privește inima ta, vei fi om cult dacă la țintele de mai sus, pe cari ți-le descopere intelectul, nu vei rămânea în nepăsare sau într'o atitudine contemplativă, ci le vei trece în viața ta, luptând pentru biruința lor, pricepând dela început că, fiind viața o luptă, țintele ei nu le vei putea ajunge fără de luptă.

Și, în aceasta ordine de idei, a fi om cult înseamnă a fi un luptător neobosit, pe de-o parte cu tine însuși ori pentru tine: ca să-ți desăvârșești viața ta intimă și să o faci bună și frumoasă, — pe de altă parte cu alții ori pentru alții: ca să desăvârșești viața și în ei.

Cu alte cuvinte, a fi om cult înseamnă a face să se trezească ceace este vecinic și mai înălțător în sufletul tău, și a lupta toată viața

ca floarea cea mai binemirositoare a sufletului nostru să strălucească mereu tânără și în noi și în semenii noștri, în rândul întâi în aceia cari ni-s mai aproape, în frații noștri de-un sânge.

Dacă părinții, dacă școala, dacă lectura, dacă întreaga educație, ce ni-se dă sau ne-o dăm, nu poate să ne ridice pe acest vârf de munte, — de pe care să ne rotim privirea biruitoare peste viața noastră și a altora, fiind în toată clipa gata, ca un cutezător vultur, să ne repezim acolo unde viața ne chiamă: în

duce cea mai grea ofensă, spunându-i-se că e incult. E rănit atunci însuș sufletul nostru — acest mare și vecinic necunoscut — care simte instinctiv și în el puțința să ajungă pe acel pisc de munte, chiar dacă acum, într'adevăr, este numai la poalele lui. Simte că și el poate fi un biruitor. Pentrucă, în trei cuvinte: cultura nu e decât biruința sufletului.

Biruința culturii, în acest fel înțeleasă, înseamnă biruința omenimei, înseamnă împrăștierea întunerecului fatal legat de mâna de pământ în care marea ființă, care e omul, e prins

Apusul soarelui la țărmul Mării egeice.
Insula Samotrachi.

Fot. Căp. Micu.

toiu luptei pentru noi și pentru alții — cultura noastră va fi numai o spoială, orice diplomă să arătăm lumii. Va fi o haină strălucitoare poate, dar care nu acopere pe *nime*, căci sub ea nici mintea noastră nu vede, nici inima nu bate. Va fi, în cazul acesta, cultura, cum spune Carlyle, o pereche de ochelari la spatele cărora nu sunt ochi.

Dacă în acest chip înțelegem cultura — și ni-se pare singurul adevărat — e ușor de înțeles, pentru ce fiecare om simte că i-se a-

ca într'o temniță; biruința culturii înseamnă ridicarea noastră din șirul altor viețuitoare în sferile înalte ale divinității.

Numai din manifestările culturale ale individului și ale popoarelor putem cunoaște pe om, superioritatea lui sau a poporului întreg; numai operele culturale și artistice ale spiritului omenesc ne îndreptățesc și ne dau curajul să spunem: „Tot înainte! Suntem niște zei izgoniți din lăcașurile lor și mai avem drum lung de străbătut și lupte mari de

purtat până vom intra în palatele noastre de aur!"

Numai propășirea culturală ne îndreptățește și ne dă puterea să fim optimiști, și să nu înghințim în fața nenumăratelor mizerii ale vieții.

Aceasta poruncă a sufletului o înțeleg toate popoarele. Deaici se esplică dorința ce nu se mai poate birui, că fiecare popor luptă se ajungă pe acel pisc de munte, de pe care se poate desvălui în libertate toată splendoarea sufletului său.

specifică. Dar floare neagră nu va răsări în aceste scumpe grădini de frumuseți.

Florile aceste vor fi, deci, culturile specifice, naționale, pe care le pot arăta popoarele. Prin aspectul lor deosebit nu vor tulbura armonia vieții omenești, ci vor împodobi-o îmbogățindu-o, arătând tot atâtea laturi noi, întregitoare ale vecinului suflet omenească. Nu e mai mare și mai adânc înrădăcinat în firea omenească dreptul individualului la viața lui individuală, decât dreptul unui popor la cultura lui națională. Un singuratic trăiește și biruiește

Pod provizor făcut în câteva ore.

Fot. Căp. Micu.

Fiecare popor sapă, plivește, îngrijește grădinița sufletului său, ca acolo să poată înflori cea mai scumpă floare ce poate crește în acel strat, muncit de toți înaintașii, îngrășat cu sângele și lacrimile tuturor strămoșilor — să poată înflori floarea cea mai prețioasă, care nu-i decât cristalizarea cea mai înaltă a aptitudinilor sale sufletești: cultura lui națională.

Desigur într'o grădiniță vor fi straturi cu flori albe, într'alta cu flori roșii, în a treia cu flori albastre, având fiecare floare mireasma ei

prin cultivarea calităților lui înăscute, — un popor trăiește, propășește și învinge prin cultivarea calităților sufletului său național, — făcute vizibile, desfășurându-le, ținându-le vecinie tinere prin cultura lui națională.

Oricine poate vedea, poate simți mai ales — în aceasta ordine de idei — ce fel de literatură va putea sprijini cultura națională a fiecărui popor.

Verax.

Pastel.

Din brazdele răsturnate se ridică, ca dintr'o cădelniță uriașă, miresme îmbătătoare. Peste gliile, strălucitoare de pe urma sărutului fierului, gongi aurii aleargă nebune căutându-și cuibul ruinat.

Din vârful unui măr pădureț „vrăjitoarea” chiamă fiilor, ca și cum ar zice: „Copii haideți, copii haideți, haideți, haideți, haideți!!” Și neavând astâmpăr zboară în arcuri adânci spre alte ogoare. Bălți răslețe, uitate prin izlaz, clipește în bătaia soarelui primăvăralic, ca niște ochi de monstri antidiluviani.

nul blăstămat. Și deatunci nici nu mai știe de ei...

Morți-s, vii-s, prinși-s, dânsul nu mai știe. El știe că răstoarnă acum pentru a doua oară brazdal bătrână și-i dă pentru a doua oară vieață.

De sus din vânătaile ceriului soarele își toarnă în unde bogate căldura moleșitoare.

În zarea luminoasă cumpăna unei fântâni străjuită de doi plopi, pare un semn de exclamare, pus la capătul șesului.

E atâta dor de vieață în golul acesta imens! Deodată un muget prelung și sinistru se culcă greoiu peste șes.

Podul lui Mahail.

Pod peste Mărița lângă Adrianopol.

Din Adrianopol se văd cele 4 turnuri ale moscheii sultanului Selim al II-lea zidită în secolul XVI.

Fot. Căp. Micu.

Depart, deasupra satului ascuns, cimitirul cu crucile-i înalte străjuiește tăcut, privind ironic la zvâcnirile vieții.

Cei doi bouleni și-au apropiat capetele și rumegă agale. Răzimat de coarnele plugului, Ilie Corbuleț își pierde privirea pe cele meleaguri bătăne.

Ce de vieață era în alți ani!

Unde să fi perit zgomotul și bucuria bătrână?

Depart pe sub geana orizontului se vedește o dungă fumurie. Ilie Corbuleț oftează.

Tocmai așa se făcea dunga aceea și acum doi ani, când au plecat cei trei feciori ai lui, duși de tre-

Sirena dela moara din „Buza Turcului” vestește începerea lucrului.

E ceasul unu.

Ilie Corbuleț se lasă pe coarnele plugului cu toată greutatea sa și-și indeamnă boii:

— „Haidam!! Hiii!!!”

Plugul își adâncește fierul în trupul virgin a ogorului, tăind fășii unsuroase, negre.

Soarele scaldă întreg pământul în aurul căldurii, izvoritoare de vieață; iar pe brazdele calde corbi răsleți se coboară greoi, așezându-se la ospă.

Mihail Gașpar.

Sfârșitul.*)

Era desigur miezul nopții și noi nu dormiam încă. La câțiva pași de dușman, care, obosit ca și noi, dormita pitulat în tranșee — din cari numai când și când pornia un șuer ascuțit de glonte sau se ridica spre cerul întunecat blândă și luminoasă scânteaia unei rachete verzui, semn că avantposturile veghiază — stăteam noi, cei trei camarazi, de vorbă. Sfătuim în șoaptă.

După ce izvorul vorbelor secase o clipă cu totul, iar tăcerea din jur dădea șanțului nostru

fălcele încheștate de veci n'or mai da drum slobod vorbelor.

Nu-i așa că vieașa-i frumoasă? Că ținem cu îndârjire la ea și ne chinuește amar gândul, că cineva ne-ar putea rupe cu putere sălbatică dela sânul ei?

Și totuși, eu nu port frica morții, care ne pândește la fiecare pas. Dimpotrivă, aș fi bucuros să-mi taie calea, pentru că de mult n'am la ce mai trăi. O vieașă fără rost e desigur o mare nebunie și un greu păcat. Și decât să te târâșli ca un ticălos și nepufincios pe cărările înguste ale

Pescuim în țări streine.

Când pe front este liniște.

Fol. Căp. Micu.

ceva din privescerea feroasă și tristă a unui mormânt, camaradul nostru Oprea își înăbuși cu greu un suspin. Apoi, răsucindu-și nervos pușca, gala parcă de atac, sparse din nou ghiața mușeniei apăsătoare.

„Așa-i, dragii mei! Acum stăm frumos lustrei de vorbă în lihnă, plini de vieașă și nădejde. Și peste un ceas poate n'om mai fi la un loc, iar

vieșii, mai bine să apuci drumul larg și drept al morții”.

Glasul trist al lui Oprea amuși, în vreme ce privirile-i umede urmăreau licărirea feerică a unei rachete luminoase, ce cobora fălăind din cer.

„Imi vine să râd la gândul că voi mă socotiți aici un vileaz, care-și bate joc de moarte, în vreme ce eu nu sunt decât un laș, care, fiindcă n'a putut storce nimic din mâna avară a vieșii, s'a dat ca un nepufincios din calea șivoiului, s'a strecurat tremurând la marginea drumului și nu

*) Din carnetul de războiu al autorului. S'au publicat oână acum din el trei schițe și un sonet în „Calendarul școlii române” (pe 1916, Suceava) și o schiță în „Românul”.

a aflat în sine puterea bărbătească de a pune capăt zilelor păcătoase, aruncându-și povara vieții în noroiul șanțului.”

Glasul său devenise mai puternic, mai hotărât, iar șuerul unui glonte deasupra capetelor noastre trezi în el par'că un avânt sălbatic, ce-l zoria să ni-se destăinuească repede, până mai e vreme.

„Imi pare rău că vă plictisesc aici, unde n'ar trebui să avem vreme pentru nimicuri ne-
trebnice, cu povestea vieții mele. O vieață greșită,

toarcerii mele pe căi drepte, s'au coborît pe rând în groapă, blăstămându-și soarta și copilul rătăcit”.

Glasul său scăzut, întunecat de durerea părerii de rău, amuți o clipă. În depărtarea oarbă a nopții răsună undeva slab și infundat glasul gros al unui tun, ca un ecou de durere înăbușită a firii.

„Aș fi putul poate reveni la calea dreaptă, aș fi și eu un om, dacă aș fi găsit în inima mea pustie iubire și credință față de singura copilă,

In pădure și pe front e liniște.

Fot. I. Olariu.

păcătoasă, lipsită de fapte bune și o țință mai înaltă, care să-i fi dat un rost, să o fi făcut deamnă de trăit.

Cu toate că am fost singurul copil la părinți, nu le-am făcut nici o bucurie. Azi pot să zic, că rostul meu la căminul lor n'a fost decât să le amărăsc zilnic vieața prin faptele mele ne-
bune, să-i împing în mormânt. De'nvățat n'am voit să 'nvăț nimic cum se cade. În schimb m'am crezut în drept a le irosi pe încet averea. Aco-
periți de rușine și lipsiți de nădejdea dulce a in-

care îndrăznise să-mi iasă în calea rătăcită ca un inger de pază. Dar eu i-am răsplătit gândurile bune ca un nemernic, necinstind-o și alungând-o dela mine.

Și, dacă nu venia acum războiul, care să mă smulgă din văltoare, cine știe ce păcate urite mai săvârșiam. Căci în vinele mele pare a svâcni sânge negru, noroiuș de făcător de rele, care e menit să-și sfârșească vieața păcătoasă abia la ocnă sau pe spânzurătoare.”

Glasul său aspru, sălbatic par'că, se opri aici.

O neliniște mare îl cuprinse. Și în vreme ce priviam, duși pe gânduri și cu oarecare părere de rău, la umbra robustă a acestui bun și viteaz camarad, glasul de atac al goarnei răni puternic, desnădăjduit liniștea nopții, trezind din somn rândurile obosite ale tiraliilor.

Fu cel dintâiu deasupra șanțului. În câteva clipe îi pierdii urma. Auziam numai cum zdrobește cu lovituri năpraznice de pușcă piedecile de sârmă ghimpată din fața șanțului dușman, cum chiamă cu glas sălbatic de leu pe camarazii săi după sine, înainte, mereu înainte.

În zori de zi abia l-am putut afla în mulțimea de leșuri, împrăștiate pe câmp. Un glonte de

pușcă îl lovise drept în inimă, sfredelindu-i capricios medalia vitejiei, ce-i atârna pe pieptul sângerat.

Mâna-i de ceară sta încleștată pe pușcă, de teamă par'că să nu i-o smulgă dușmanul, iar pe lângă buze îi flutura un surâs dulce de mulțumire.

— Desigur a murit împăcat la gândul, că moartea i-a curmat firul vieții fără rost, am zis abătut camaradului meu.

— Sau poate, adause acesta cu aer rece, zimbește la gândul, că lumea îl va numi erou după o vieță ficăloasă, pe care n'a avut curajul să și-o curme însuș.

Liviu Marian.

Ravagiile artileriei Austro-Ungare.

Fot. Dr. Crișan.

In fuga trenului.

Clădiri în stilul maur
Răsar în zare și dispar pe rând...
Noi trecem stăpâniți de-acelaș gând,
Cu trenul trist pe drumuri lungi de aur...

Noi trecem muți,
Prin pulberea bizară, aurie...
Noi trecem muți,
Mânați de-o voluptoasă nebulie...

Vapori de-argint alene se ridică
Din apele ce par de-argint topit...
Noi trecem plini de visuri, înainte,
Cu trenul trist, spre zări fără sfârșit...

Pablo Carda.

Sonet.

Noi n'am plecat cu inimă înfrântă
Să ne luptăm, să ne-apărăm moșia,
Noi am plecat cântând, căci datorია
De-a lupta ni-e datorie sfântă.

Am fugărit de multe ori armia
Acelor ce zadarnic se frământă, —
Am decima'to 'n luptă grea și cruntă,
Fiind din leagăn frați cu vitejia.

De câte ori gemea amarnic tunul
Și picura fiori grozavi de moarte,
Strigam un „ura” și-amușia nebulul.

Și dacă-acum cu brațe mutilate
Ne reîntorcem unul câte unul,
Ni-s piepturile mândru decorate.

Vasile Stolcanea.

Prisonierii...

O zi frumoasă, limpede, fără nori. Soarele desvălia poiana, codrii și câmpiile îndepărtate, ridicând norii de aburi ce le acoperiau. Un vânt cald, cu miros de violele, parfuma aerul dulce de primăvară. Grânele înverzite se scaldau în marea razelor de lumină. Ici-colo câte o floare lumina dulce din stropii ei de rouă.

Prin saf se purla lumea deșteptată. Clopotele din turnul înalt al bisericii vuiră deodată, mai întâiu c'o bătae adâncă, apoi într'o plângere amestecată, care tremura ca un cântec de jale pe deasupra îngrămădirii pestrițe de case — deșteptând și pe cei mai întârziați din somn. Curțile ogrăzilor se deschideau pe rând și care pregătite de munca zilei porniau încetșor, spre câmpul înverzit

pănau în mintea prizonierilor, oropsiți de soarte. În ochii lor triști și gânditori se oglindia suferința instrăinării.

Cu trupul aici, cu gândul aiurea, ziua trecea. Veni amurgul cu împrăștierea de umbre fumurii; inserarea limpede, fără nici un nor, se cobora pe câmp tristă, singuratică.

Soarele sfințise. La apus se întinse o roșeață purpurie. Prin lumina aceea, prin singurătatea fărurilor râul curgea într'o liniște și tăcere de moarte. Nu aburia vântul. Tălângile de peste apă nu se auziau, împrejurimile incremeniseră în lumina cu luciri sângeroase.

Noapte deplină se întinse, ș'acum depărtările neclintite păreau închise în zidurile tăcerii.

În noaptea de vară, după căldura zilei, pluta sub bolți întunecoase puternica mireasmă ascuțită a bradului. Din necuprinse depărtări, pe

Mortiere austro-ungare de 30·5 cm. în formațiune de marș.

Fot. Dr. Crișan.

Pe drumul bătucit de praf, convoiul întreg porni domol, pe când bice pocniau scurl, cu sfială par'că, îndemnând vitele. Trecea șirag negru de care, iar în urma lor grupuri-grupuri de bărbați, lineri și bătrâni — tăcuți și resemnați, purlând pe umerii oboșiți uneltele de lucru. Pășiau triști, alături de carele ce îi călăuziau, cu ochii ațintiți în golul nemărginit... Gândurile sburau departe... „peste nouă țări și mări” — unde pe-o clipă se vedeau iarăș în mijlocul celor dragi ai lor. Treșăriau speriați, când o talangă ieșia din ogașa sunetului ei.

Dintre carele resfirate unele se opriau, altele își urmau drumul, acolo, unde plugul le aștepta în brazda înfelenită. Brațe vânjoase apucau coar-nele plugului, tocite de palmele bătucite ale stăpânilor duși departe... poate pentru totdeauna. Lucrul nu conțenia, când gânduri răslete se de-

răul negru al vârfurilor de brad, venia arare-ori o adiere moale, un fior tremural. Uneori chemarea duioasă a unui fulnic. răsuna jalnic în tăcerea întunecată a nopții. E alăta jale, alăta suferință negrăită în cântarea străinului, când somnul fuge de pleapele oboșite, când gândul — el singur liber — mângăie cu dragoste capetele bălaie ale copiilor nevinovați și ale nevestelor cu sufletul pustiu...

Pe străzile pustii și întunecoase, ici-colo câte-un câne mai vechiază lângă stâlpii mari ai porții, inegriți de ploaie. Totul doarme într'o liniște și tăcere de moarte. Căsuțele rebegite — adăpostiau trupurile supte și îmbătrânite fără de vreme sub povara gândurilor și a dorințelor.

Din clopotnița pustie a bisericii, din când în când un țipet prelung de spaimă se pierde în noaptea întunecoasă — răspândind par'că pre-veliri de noi nenorociri... Tomița Crișan.

De profundis.

Lui Aurel.

I.

„Inimă, tu țară mândră și bogată în comori,
De-ale tale daruri toate singură te înfiori,
Căci de n'ai decât chitara lângioasă și sonoră
Ai atâtea zeci de inimi, cari te-ascultă și te-adoră,
Cari, de plângi, cu tine-alături varsă lacrimi de milă,
Cari îți sorb cu duioșie vers de vers, filă de filă,
Cari în nopți de veghe dulce lângă cântecele tale,
Până'n trista ta chilie își fac gândurilor cale
Și te văd nopți lungi, la masă, înșirând din versuri clare
Salbă de mărgăritare,
Și te'nalță'n ceriu albastru și pe frunte-ți pun cununi,
Din cântarea versurilor își fac psalmi de rugăciuni.
Căți nu ți-ar jerfli din vieță ani întregi, dacă pe-o clipă
Peste fruntea lor senină ți-ai lăsa lina aripă,
Poezie, zestre rară.

O, că sfânt e darul mare care ție ți-s'a dat
Și cu ea chiar decât regii ești mai mândru, mai bogat
Căci pe când de-o lume'ntrăgă care-a fost, cine mai știe
Tu de-apururia ca astăzi vei trăi în vecinicie
Veacurilor povestindu-ți toată slova vieții tale
De norocul ți-a fost parte, sau ți-e parte neagra jale.

Inimă la glasu-ți dulce simt și eu înfiorarea
Și-aș slârși cu bucurie versul ăsta și cântarea,
Care inima mi-o scaldă în atâtea bucurie,
Dar azi seară par'că lumea e o groaznică pustie,
Căci mă duce gândul jalnic înapoi cu-atâtea zile
Să-mi cetesc din nou azi seară ale vieții triste file.
Și-mi văd inima ce-odată tresălta de bucurie —
Vremea asta ca prin ceață gândul trist dacă-o mai știe!
O, e mult de când din suflet coboritu-mi-ai pe strună
Cântecul dintăi și dulce, poezie soră bună,
O, e mult, e mult de-alunția când eram și eu un flutur,
Pe-ale cărui aripioare razele din ceriu se scutur;
O, e mult și drumul vremii m'a'nvâțat la orice pas
Să cunosc întâi ce-i umbra, ca la-al doilea popas
Să fărăm din ochiu un picur și în picurul curat
Să'nțeleg, că'n tristul picur sufletu-mi și-a fărămat
Din biserica-i măreață doar un fir de praf, și'n urmă
Că de-alunția până astăzi dărâmarea nu mai curmă...
Astăzi cade-o cărămidă și prin trista încăpere
Bate viscolul ce are plâns în cântec și durere;
Astăzi bate, mâne urlă și cu vuet strigă mâne
Și sinistrele acorduri tot mai surd o să se-ngâne
Până templul în țărână va cădea sfărmat de tot...
. . . Să-ți mai spun povestea'ntrăgă până'n capăt, n'o mai pot.

Vezi, mi-am spus acum povestea care-o am de ani întregi;
Moștenire mi-o lăsară mulți stihitori pribegei, —
De-alor soarte azi nu-i vreme să gândești cu indignare,
Că viața lor întreagă e o tristă sărbătoare.
Ci plecându-le pe filă soarbe versul înșirat,
Nu'ntraba dacă vre-odată lacrimile-mi l-au udat,
Ci în nopți de veghe dulce fă-ți tu gândurilor cale
Până'n trista mea chilie și în visurile tale
Lasă-mă să-mi duc vieța, pe cum tu mi-o'nchipuești
Și viața mea n'treagă cum vrei tu să mi-o trăiești.

O. Hulea.

„Domnul Moldovănuț“.

— Amintiri. —

De Horia Petra Petrescu.

Cu „Domnul Moldovănuț” dispăre din mijlocul nostru una din cele din urma figuri reprezentative ale unei epoci culturale românești. Bătrânul „Moldovănuț” nu va mai ceti rândurile acestea — dar pentru cultul, pe care trebuie să-l dăm oamenilor noștri de seamă, e de importanță, ca să nu se piardă nici o fărâma din amintirile, cari ar putea reconstrui, sufletește măcar, pe cei dispăruți, pe cei *buni*. Deaceea scriu, ce știu și eu despre mecenatele român.

Ziarele românești au anunțat în 1914, că Ioan Micu Moldovanu, canonic, vicar, prelat papal, „Domnul Moldovănuț”, cum îi ziceam cu toții, a dăruit întreaga sa avere — de aproape un *million* de coroane — spre scopuri de binefacere și culturale, românești. Din milionul acesta se vor da burse, se vor sprijini institutii culturale, românești — încât numele Domnului Moldovănuț are să se perpetueze în mijlocul nostru, după cum s'a întâmplat cu numele mecenatului Gozdu și după cum se va întâmpla și cu numele președintelui Dr. Teodor Mihali.

Mi-a fost dat să cunosc mai deaproape pe mecenatele „Moldovănuț”. Iată cum: tatăl meu s'a bucurat de sprijinul părintesc al lui, când se afla la școală în Blaj, în clasele gimnaziului superior. Domnul Moldovănuț a avut o inimă mare românească, întotdeauna și-a ținut, de pe când era profesor tânăr în Blaj, câte 2—3 elevi mai sărguitori pe lângă sine, dându-le, locuință, cărți de cetire, câte un ban doi. Tata, fiu de țară, *primus* în clasă, a avut marele favor să se bucure de încrederea profesorului său și astfel a stat 4 ani în nemillocita apropiere a binefăcătorului său.

De multe ori îmi povestește tata, cât de bine a dus-o la Domnul Moldovănuț, cum a avut ocazie, la dânsul, să citească din bogata lui bibliotecă, să audă o vorbă bună, un sfat părintesc, căci j-au prins mai târziu atât de bine.

Pentru mine, Domnul Moldovănuț era, din copilăria mea începând, încununat cu aureola unui om mare. De câte ori venia vorba de el, simțiam un fior de emoție sufletească, — fiorul acesta spunea: ia seama, e vorba de binefăcătorul tău!

Eram elev de liceu, în clasele inferioare din Brașov, când am văzut pentru întâia dată. Atunci a fost oaspele nostru.

În Brașov se ridicase o statuie reformatorului sas, *Honterus*. Săși arăntară serbării mari și invitară și societățile culturale străine. Între societățile acestea a fost invitată și „Asociațiunea” noastră, ai cărei președinte era pe atunci Ioan M. Moldovanu.

Par'că-l văd și acum pe „Domnul Moldovănuț”, cu ochii mei deatunci. Așa mi-l-am închipuit eu pe Diogene.

L-am văzut a doua-oară — în Blaj — cu vro doi ani mai târziu.

Oricât eram de decepționat, văzând casele scunde, străzile modeste ale Blajului — fusesem în Viena cu câteva luni înainte! — cutremurul, care m'a cuprins, călcând pe pamânt sfânt, nu l-aș fi dat, Doamne ferește, pe senzațiile oricărui oraș-lumina.

Locuia într'o casă modestă, față 'n față cu catedrala și cu școlile. Când spun: modestă, sunt conștiu că epitetul e prea spălăcit. Casa era arhi-modestă. Joasă, cu câteva ferestri de câtră stradă, cu coperișul de șindilă, cu o poartă, ca la țară, dar afumată și de o vârstă de patriarh și ea — casa aceasta pareă potrivită mai mult pentru un „popă” dela sate, decât pentru acela, care era al doilea după metropolitul. Și curtea îi făcea aceeași impresie. O curte largă, cam neingrijită, cu bolovani mari, adunați de pe Târnave, cu „galite”, cu câțiva porci, cari guitau de-ți luau auzul, în fundul curții, în cotetul lor, cu iarba necesită de multă vreme. De tot în fund o casă de lemn, coșcovită, ca vai de ea — bucatăria de vară.

Dacă închid ochii și caut să-mi reconstruiesc cele văzute și — mai cu seamă — cele simțite în casa aceasta a Domnului Moldovănuț, mi-se desprind două scene.

O scenă este aceasta: bătrânul stă la masa simplă și citește. O lumânare de stearină arde încet, luminând odaia peste care planează ceva vechiu, arhaic, rustic. Mobilele — strictul necesar. Nimic ce te-ar putea îndemna să spui că domnește „luxul” aici. Două fotoluri matusalemice își deschid brațele. Pe pereți câteva tablouri vechi, naționale. În odaia vecină un dulap mare, cu ușile deschise larg, cu rafturile pline de cărți. Cărți, cărți și acte — pretutindeni! Unde te'nțorci numai cărți! Aruncate claie pe grămadă. „Di Moldovănuț” citește

dintr'un document prăfuit — silabisează cu anevoința, fiindcă documentul s'a pastrat bine. — Iși ridică ochii: „Ai venit? E bine! Sezi la noi! Aici nu e ca la tata-tau acasă! Iacă, aici, mai așa, ca la nește bieți oameni!” Cu ochii stiricește, vrea să vadă, ce impresie au cuvintele asupra mea, vrea să-mi citească în suflet. Apoi îmi pune mâna pe creștetul capului. „Da' place-ți tie în Blaju' nost? Ce-ți place? Ai văzut mormântul lui Suluț, care-a lăsat să-i scrie pe mormânt: „Numai moartea mă desparte de națiune”?

Aceasta-i prima scenă, care mi-se desprinde din memorie.

A doua e aceasta: mă întorc mai târziu acasă, dela „petrecerea cu dans”. De Rusalii au aranjat „studentii” — elevii de liceu — din Blaj, un „maial” în „Mișca”, pădurea din apropierea orașului. „Di Moldovănuț” mi-a zis: „Du-te, du-te, să vezi și tu cum își petrec ai noștri”. M'a dat în grija unui nepot de al său, pe care-l ținea la sine, cum ținușe pe tata, odinioară. Când să plec la „maial” mi-a zis: „Da' pe când să te-astept?” Eu: „Cât pot mai de grabă. Mă întorc — la 8, la 9 seara”. Bătrânul însă a început să zimbească, parinteste: „Mai, tu

Astfel am văzut cu bucurie cum se strâng clasele gimnaziului superior la un loc — până atunci își petrecuse fiecare clasa în parte — și cum „fraternizează”.

Acum, era prea firesc, ca să-mi iau cam greu „adio” dela „momentele dulci de dulce plăceri” și alte cântece studentești. Am venit tiptil-tiptil, după miezul nopții, rușinat oarecum, la di Moldovănuț acasă, eu, care mă laudasem că la 9 voi fi în pat! Abia am deschis, fără de zgomot, ușa — trebuia să trec prin odaia de dormit a protectorului meu, — când l-am auzit:

„Da' la cătu-i?” Eu, rușinat: „A trecut de doisprăzece...” — „Noa, nu face nimic... că știam eu că de te 'nvârți în horă e greu să te mai desprinzi...” Simțiam prin întunecung cum zimbește blând bătrânul. „Meri și te culcă — da' ți-o fi foame — iacă — ți-am pus lângă pat, pe-un scaun o pară de ale mari, dela Varfalau, din satu' meu”.

Dimineața bătrânul stătea lângă patul meu. „Ai dormit bine?” Mi-a luat mâinile în mâinile lui, m'a mângaiat pe frunte și a început să vorbească cu mine, când șagălnic, cum îi plăcea de multe ori să vorbească, când ca un părinte.

In spital.

„Ei sta mai mult!” — „Nici vorba! — ce să fac atâta?” — „Mai, tu 'ei sta mai mult. Acolo 'or juca, mai, și-o să te „recomânde” ia, asta, tartoru' asta de Septimie, la domnișoare — și n'ai să te poți lăpăda, așa, cu una cu două, de joc și de voie bună, iacă, vă dau cheia, să o puneți sub poartă și când 'eți veni, gașiți chibrite și gașiți și ceva de-ale gurii, iacă, aici...”

L-am lăsat pe bătrânul „Moldovănuț” cetind documente și cărți vechi, am plecat la „Mișca” — am legat cunoștință cu unul cu altul și ne-am întors mai apoi cu toții în „sala de gimnastică” ca să urmăim jocul până după — douăsprezece noaptea. „Di Moldovănuț” prevestise bine: nu mă mai puteam deslipe de joc și de vorba celor cu cari jucam... Dar un motiv principal, pentru care am stat atâta a fost și acesta: „studentizarea” din Blaj nu cunoștea camaraderia cum o practicăm noi pe atunci, la gimnaziul din Brașov — și deaceia eu, oaspele claselor superioare, la „comanda” generală — am încercat să mă apropiau de toate clasele superioare. Ce-a fost mai natural, decât să pledez pentru obiceiul din Brașov?

De multe ori am stat așa — eu în pătceanul meu, „Di Moldovănuț” pe marginea patului — căci se scula cu noaptea 'n cap, numai că-l auziai dibuind în întuneric prin odaie, leșind mai apoi să se îngrijească să capete „galițele” și porcii de mâncare, să faca servitorii focu 'n bucătărie, pentru cafea, să se ducă la slujba de dimineața.

Dacă în Brașov lăsau de dorit ghetele și hainele prelatului nostru — în Blaj se îmbracă „Di Moldovănuț” foarte rar așa, ca să poată figura într'un salon. Reverenda de călugăr, neagră, palăria prafoasă, — ne arătau pe Diogene, care nu punea nici un preț pe lucrurile lumești. Gestul lui „Moldovănuț”, când era vorba de haine, de lux, de mâncări, era un gest, care s'ar fi putut comenta cu exclamația: *vanitatum vanitas*. În schimb era *sulletul* lui fără de pete și fără de firicele de praf.

Am simțit-o din copilăria mea aceasta, dela vizita din Blaj începând. Multă dragoste, curată, sinceră, a adus călugărul acesta pe altarul neamului său.

Dacă s'a spus despre cineva, drept laudă, că viața i-a fost condusă de desideratele lui Carlyle: *sinceritate, muncă, tăcere* — desigur I. M. Moldovanu a meritat această laudă.

N'am avut mulți bărbați, cari să fi fost dușmani atât de înverșunați ai minciunii, ca „Dl Moldovanu”. Sinceritatea aceasta a dus-o, ca o pavază, până la bătrânețele-i adânci și ea l-a ridicat în ochii opiniei noastre publice pe piedestalul unui adevărat „om”. Ne sunt încă în memorie cuvintele, cu cari a primit, anii trecuți, pe ministrul de instrucție publică ungar, în Blaj, când i-a spus, fără de incunjur și fără strop de de teamă în suflet, ce am avut cu toții pe suflet.

Sinceritatea aceasta l-a făcut să apară în ochii unora om „cu capul a mână”, dar dacă dragostea pentru adevăr trebuie susținută cu perseverență chiar și pe cărări spinoase. „Dl Moldovanu” a știut să persevereze și pe cărările acestea.

Dl profesor Urban Jarnik, un cunoscut din tinerete al lui I. M. Moldovanu, mi-a comunicat câteva note caracteristice referitoare la „Dl Moldovanu”, exprimându-și totodată dorința să se adune într'o broșurică tot ce s'a răspândit, ca *legendă*, despre bătrânul mecenate, ca să aibă posteritatea un document al vremii.

Blaj nu va putea conduce, după pofta inimii „Asociațiunea”, a cărei președinte fusese ales, după moartea lui Bariț — să abzică și să se împotrivescă, rezolut, la orice încercări de a-l face să rămână într'un post, pe care era convins că altul, într'alte împrejurări, l-ar umplea cu mai mult folos pentru neam. Sinceritatea aceasta l-a adus să vadă *limpede* problemele, pe cari va trebui să le îndeplinească neamul nostru, dacă va vrea să înainteze, și deaceea privirea bătrânului „Dn Moldovanu” a fost de multe ori tăioasă, sarcastică chiar, dar și cuprinsă de o căldură mare, căldura dragostei de neam.

Sinceritatea aceasta i-a poruncit să *muncească*, al doilea desiderat al lui Carlyle. Cum a muncit?

Ca profesor la seminarul și gimnaziul din Blaj (de istorie, geografie, românește, filozofie, fizică, latină), ca director de gimnaziu, tot acolo, ca pedagog, care a tipărit cărți de școală și istorice, ca preot, care s'a ridicat din treaptă 'n treaptă, până la rangul de prelat papal, mâna dreaptă a metropolitului (la sinodul electoral din 1893, când s'a ales actualul metropolit, a fost ales „Dl Moldovanu” în locul al doilea, într-o candidații la scaunul metropolitan), ca membru al „Academiei române”.

Trecerea Vistulei pe poduri mișcătoare.

În fund se pot distinge forturile rusești și biserica.

Fot. Dr. Crișan.

Între „legende” acestea caracteristice citez următoarele cazuri, pe cari le-a auzit dl Urban Jarnik dela doi preoți, când plecă din Blaj, unde fusese oaspele „Dlui Moldovanu” în 1911.

Se zice că într'o zi, înainte vreme, l-ar fi găsit superiorul său de pe atunci „cam încăpăținat” și i-ar fi zis, cu un aer de supărare, că ar avea cap de bostan. La aceasta să fi răspuns „Dl Moldovanu”: bostan, bostan — dar bostan *cu miez!*”

Altădată, la un examen înlocuind pe metropolitul, unul din teologii, cari răspundeau, ar fi ocolit — când povestea despre plăgile trimise de Dzeu pe capul egiptienilor — cuvântul „a puțin” — s'a simțit o „putoare” mare. Teologul era de părerea, că „putoarea” nu este cuvânt vrednic de a fi rostit în fața unei comisii examinatoare. Dar „Dl Moldovanu” a fost de alta părere — spune legenda — căci l-a întrerupt pe teolog, zicându-i: „Ce: mirosit rău!? De ce nu spui, domnule, drept și de ce 'ncunjuri: spune: „au puțin!”.

Sinceritatea ce-l caracteriza l-a apropiat și de oamenii noștri mari ai timpului, de un *Timotei Cipariu*, de un *Axente Severu*, cu cari a stat în relații de strânsă preținie. Sinceritatea aceasta i-a poruncit, când s'a convins dânsul că din

Nu-mi este dat să apreciez activitatea aceasta bogată ci, mai mult, să relatez numai unele din părerile acelor, cari l-au urmărit deaproape, pas de pas.

Că munca aceasta a fost *grea, spinoasă*, o adevăresc cu toții.

În tineretea lui nu se pomenia librărie în Blaj! „Librăria” se compunea dintr'o persoană ambulată, care vizita pe canonici, pe profesori, pe elevi, din casă 'n casă și — mai apoi — comanda cărțile dorite din Sibiu sau din București. Tatăl meu, ca „student” în Blaj, a umblat de multe ori cu o listă pe la canonici, trimis din partea „Dlui Moldovanu” — ca să adune abonamente la „Gazeta de Transilvania”, la „Federațiunea” (Oradea-mare) și „Familia” lui Iosif Vulcan. 10% era rabatul dela abonamente. Și se abonau mulți în Blaj, căci „Familia” publica „Ranele națiunii”, novelele lui Ranta Buticescu și ale lui Pop Florantin.

I. M. Moldovanu, ca profesor tânăr, vindea și utenziile de scris: creioane, cerneală, tablite, apoi manuale de școală.

Ceeace va să zică o bibliotecă bogată ca a „Dlui Moldovanu”, adunată prin muncă și cu bani grei — am avut prilejul să simțesc și eu, de câte ori vizitam locuința bătrânului.

Idealul meu, de când am fost copil de cincisprezece ani în Blaj, a fost să mă lase cineva în biblioteca lui, să mă „uite” acolo și să nu-și mai bată capul cu mine, decât atunci, când m'ar sili foamea să ies din „bârlog”.

Multe ceasuri fericite am petrecut frunzărind prin cărțile din biblioteca aceea vestită. Și par'că văd și acum ochii scrutători ai amfitrionului meu, cum mă diseacă, și par'că aud glasul lui: „D'apoi, place-ți?”

Înainte de toate mă atrăgeau publicațiile „Academiei române”, pe cari le avea în număr complet, fiind membru ordinar al ei. De câte ori se întorcea dela București, aducea maldăre întregi de cărți cu sine. Se umpleau rafturile. Cu câtă evlavie îl ascultam cum vorbește despre București, despre sesiunea „Academiei române” și cum îmi schinteiau ochii de bucurie, când primiam „în cînste” câte o carte prețioasă. — „D'apoi, place-ți. Irate-al meu?” era fraza stereotipă, cu care mă întreba — și numai că-mi punea în mână volumul dorit. Așa, îmi aduc aminte cum ani dus în triumf odată acasă poeziile complete ale lui Alecsandri, pe cari le avea în ediția, ceva mai scumpă, dela Socec —, încă nu apăruse

Un singur granat de-al nostru este de-ajuns.

Fot. Rozorea.

cea ieftină dela „Minerva”. „Dl Moldovănuț” sprijinia pe autorii, cari se adresau dânsului, cumpărând din opera lor mai multe exemplare. Exemplarele acestea le împărția apoi. Așa am căpătat eu multe cărți prețioase, pe cari le-am văzut în biblioteca „Dlui Moldovănuț” în câte 10—15 ex.

Era și aceasta o muncă în ogorul culturii noastre — cine are ochi va vedea, că numai dacă am avea mulți „Dni Moldovănuți”, cari să cumpere ca dânsul produsele literare-științifice românești, am ajunge la creanga verde.

Tăcerea! al treilea desiderat al lui Carlyle. Dar cine a lucrat mai pe tăcute, la noi, decât „Dl Moldovănuț”?

Un caz caracteristic vorbește mai mult decât zeci de pagini: când a fost la „Asociațiune” inaugurarea „casei naționale” și a trebuit ca „Asociațiunea” să-și arate, în „casa” sa „națională” („Palatul național”), pe toți foștii ei preșe-

dinți, a trimis secretarul de pe atunci un fotograf anume la Blaj, să fotografieze instituțiile culturale de acolo și pe fostul președinte, pe „Dl Moldovănuț”. Câte parlamentări, câte capacitări au trebuit până să primească autorizația fotografului, să fotografieze pe mecenatele române! Condiția principală a fost: placa fotografică să o primească „Dl Moldovănuț”, ca să o nimicească. Fotograful, șiret, s'a învoit. Avea fotografia! Nu putea copia de pe ea, cât îi plăcea? Tendința aceasta de a munci în tăcere, fără de tam-tamul reclamei asurzitoare, va concede oricine, nu prea este răspândită la noi. Cum? Să vină cineva la noi, să ne ceară fotografia și să nu i-o dăm? Dar tot de-a fuga, ca să poată apărea în toate revistele, în toate Călimarele, în toate jurnalele de tiraj! *Aceta* este doară scopul vieții noastre! „Dl Moldovănuț” a fost de altă părere. Mai mult: primește dela *Papa* dela *Roma* o cruce, drept semn al dragostei vădite și — mirati-vă! — nici nu vrea să audă de o sărbătorire a momentului acestuia. Când metropolitul îi face propunerea să-i predea crucea în catedrală, în fața tuturor, bătrânul protestează cu toată hotărârea. Povestindu-mi dl Urban Jarnik și cazul acesta, îmi scrie: „Atunci metropolitul, văzând că n'o scoate (la cale) cu el, s'a pus să se târguească, să se tocmească cu el, va să zică: îi dă crucea chiar atunci, legându-l însă să se arate cu ea înaintea slujbei. Ți-ai găș't-o! Cu Moldovanu să-ți pui boii 'n cărd!”

Vine prepositul ceva mai târziu, crucea o are la piept, dară și-a învăluit-o cu mantaua așa, încât nime nu vede nimica”.

Iarăș un lucru neînțeles la noi! Cum? Crucea trimisă de Papa dela Roma n'a sosit ca să fie predată în sunete de fanfara, în fața tuturor? Câți din noi ar fi ascuns crucea aceeași în mantaua lor?

Dar tăcerea aceasta a mers și mai departe — tăcerea aceasta a făcut să vorbească tinerimea română de pe la universități. „Dl Moldovănuț” a fost făcut să priceapă graul studențimii și numai catastifele lui știu câte nume de tineri români săraci, dar talentați, adăpostesc ele.

De multe ori l-am găsit pe „Dl Moldovănuț” în fața cataștelor cu șocoteli. Însămna „încă pe unu” la răboi, trimițându-i bani, la Pesta, Cluj sau Viena. „Trimite-i înapoi, țule”, le spune; „trimite-i înapoi, când ai putința. Nu pentru mine, da' pentru alții, cari 'or fi odată tot așa săraci, ca și tine”.

Sgărâcenia aceasta e o *sgărâcenie nobilă* — sgărâcenia aceasta a adus milionul de cor., de care au să se bucure de aici înainte generațiile viitoare de tineri români.

Tot tăcerea a fost caracteristica și la pașii întreprinși față de rudeniile sale. Rămas celibe — a avut inima de frate față de toți ai săi, sprijinindu-i cu vorba și cu fapta.

Cine-a fost la „Măria Sa”, căci așa îi spuneau acasă „Dlul Moldovănuț” — își aduce aminte de rudenția „Măriei Sale”, de femeia oioagă, care zace 'n pat de ani de zile și dă servitorilor ordine cum să se facă mâncarea. Neпоți și ne poate în jurul „Măriei Sale” — o multime. Față de fiecare are o vorbă bună, o pară, un măr copt, o roșcovă, un „Noa, e bine, frate-al meu!”

De mult am dorit, să văd odată și biblioteca lui *Timotei Cipariu*. — Abia târziu de tot, în 1911, mi-a permis „Dl Moldovănuț” și mie să mă introduc în sanctuarul lui Cipariu, în biblioteca acestuia. „Cu greu poți să ajungi în biblioteca lui Cipariu — cheile le are numai „Dl Moldovănuț” și nu le dă bucurosi cheile din mână”, mi-s'a spus de multe ori.

Deaceea nici n'am insistat, căci nu doriām să mă pomenesc cu un refuz. În 1911 însă a venit „Dl Moldovănuț” singur la ideea să-mi arate biblioteca.

Locuința sa cea veche dispăruse și în locul ei se ridica acum o casă nouă, cu un cat, zidită anume cu scopul, ca să formeze totodată localul de bibliotecă a cărților rămase pe urma lui T. Cipariu.

— „Vino să-ți arăt cărțile”, mi-a zis bătrânul. Cu cheile — par'car îi fost cheile dela porțile raiului! — a deschis uși înalte, nouă, masive, de cari nu sunt multe în Blaj, și am început să ne plimbăm în sala cea mare și luminoasă. Rafturi multe nu sunt, fiindcă „nu-s bani destui”, mesele, scaunele — deasemenea — lipsesc, în schimb cărți, cărți — câtă frunza și iarbă. O plăcere să vezi pe „Dl Moldovănuț” ducându-se dela raft la raft, ridicând câte o scoarță de carte, plimbându-și mâna pe hrisoave vechi — putea să-l nemurească așa un Albrecht Dürer, de l-ar fi văzut.

Mi-a arătat cărți vechi și nouă, grecești, evreești, latinești, arabe, ungurești — firește și românești — manuscrite, pergamente.

- „Aici ar trebui un bibliotecar!” am zis eu.
- „Hei, bun ar fi, — da' de unde bani?!”
- „Ar trebui mese mari, rafturi, scaune!”

— „Prea bine — dar cu ce? Sărăcie goală! Abia am putut zidi casele astea”....

Crucile adevăraților eroi.

Nu știu, mi s'a părut numai mie, dar par'că ar fi răspuns atunci cineva: „O să fie!” Fantazia omului este bogată. Par'că am zărit, în timp ce ma plimbam cu Bătrânul, prin locașul cel nou al bibliotecii lui Cipariu, cum se apropie de noi Cipariu, în persoană.

„Părintele filologiei române”, cum i se zicea, directorului dela gimnaziul din Blaj, mititel, delicat, cu glasul pitigăiat, dar cu niște ochi — cu niște ochi, cari te patrundea până 'n măruntaie...

Cetatea erolor.

Fot. Dr. Crișan

Cimitirul îngrijit de Spitalul de campanie 1/12.

O altă scenă, neuitată, trebuie să o însemnez aici. Eram în Blaj, la jubileul „Asociațiunii”, în 1911. Ca oaspe al „Dlui Moldovanu” era în Blaj și dl Urban Jarnik, filoromânul celui, care a avut strânse legături, din tinerețe, cu „Dl Moldovanu”. (Materialul cules de profesorul Moldovanu, dela clevii săi blăjeni, a servit la compunerea cărții „Doine și strigături”, tipărită pe spesele „Academiei române”).

Cu profesorul Urban Jarnik a luat parte și „Dl Moldovanu”, când a sburat Vlaicu, cu aeroplanul, pe „Câmpul Li-

bertății”. A fost una din cele mai mărețe clipe din viața neamului nostru, când paserea lui Vlaicu s'a înălțat în slavă, stăpânind văzduhul — când bintințenii au purtat pe umeri, în mijlocul aclamărilor generale, pe consăteanul lor, pe inventatorul român, pe Vlaicu. Clipe, cari îți dau tărie pentru viitor, cari îți ridică sufletul deasupra tuturor mizeriilor omești!

După sbor mă aflam la „Dl Moldovanu” — eram și cu oaspele dânsului — și scriam raportul meu pentru un jurnal, când a intrat bătrânul în odaie. Se insera și eu mă năcăjiam cu scrisul la fereastră.

Când m'a zărit, s'a apropiat de mine. M'am ridicat să-i salut. Fără de nici o vorbă s'a dat și mai aproape de mine, m'a cuprins în brațe și m'a sărutat pe frunte. La început n'am priceput situația, dar mai apoi mi-s'au umezit ochii de lacrimi.

Era o atmosferă plină de electricitate și sărutarea aceasta pe frunte a fost descărcarea electricității. Bătrânul venise, mai încet, dela sborul lui Vlaicu. Fusese martor la o scenă, de care-i fremăta întreg sufletul acum. Dânsul, care avuse durerea și fericirea să vadă „Câmpul Libertății”, ca copil, ca tânăr, ca om matur, ca bătrân de atâtea ori — și 'n vreme de bucurie și 'n vreme de restrîcție! — „Dl Moldovanu” octogenarul, era mulțumit în adâncul sufletului său, că le-a fost dat ochilor să vadă și asta: o sărbătoare românească atât de înălțătoare.

Sborul lui Vlaicu a fost atunci punctul culminant, aici acolo — pe câmpul de reminiscențe istorice atât de însemnate pentru noi — glasul tuturor, al tărănilor și al intelectualilor noștri, a depus o nouă juruință, tot atât de elocventă ca și cea din 1848: *suntem români, vrem să fim români, vom fi români!*

Și acum — trebuia să arate „Dl Moldovanu” cui va, că a simțit bucuria aceasta sufletească, și m'a găsit, din întâmplare, pe mine, pe care mă cunoștea de mic copil...

Dacă zace trupul neînsufletit al „Dlui Moldovanu” în cimitirul din Blaj — lângă mormintele episcopului Suluțiu, al lui Axente Severu și Timoteiu Cipariu — având în neapăsătoare apropiere „Câmpul Libertății” — se duce în îndeplinire numai o datorință a neamului nostru față de cel dispărut dintre noi.

Acolo este locul lui I. M. Moldovanu mort! Lângă prețim scumpi, cari, ca și el, au știut ce va să zică: sinceritatea, bunăca și facerea — lângă „Câmpul Libertății”.

Cum se vor bucura atunci, chiar și 'n morminte, aceia, cari au fost cu trup cu suflet români!

Am spus la începutul acestui articol informativ, că cu „Dl Moldovanu” dispăre una din cele din urmă figuri reprezentative a unei epoci culturale românești. Cred că nu greșesc când susțin, că „Dl Moldovanu” a fost singurul reprezentant, încă în viață, al Blajului de odinioară, al Blajului, de unde s'a pornit „latinizmul” cu favorurile și scăderile sale, ale Blajului — care capătă, încet pe încetul, altă înfățișare, căci acum trăiește acolo o gardă întreagă de profesori tineri.

Cu „Dl Moldovanu” intră în pământ un patriarh, care duce cu sine o epocă întreagă, încheindu-o. Ne rămâne numai amintirea ei.

Amintirea ei va trebui cultivată în inimile noastre. Să nu dispară niciodată. Ar fi trist, trist pentru noi, să dispară...

CRONICA.

Gheoghe Coșbuc în Academia Română.

„Ați văzut oare vre-odată un țăran*), care nu cunoaște Bucureștiul, intrând cu un car cu lemne în Calea Victoriei? Tabloul e edificat. Negustorii din prăvălii înjură, publicul trecător înjură, birjarii înfuriați trecând pe lângă car trag cu biciul, sergentii cară la pumni — iar țăranul zăpăcit, pierdut, nu știe ce să facă, nici unde să cârnească.

„Cam aceasta era pozițiunea bietului poet țăran în mijlocul Bucureștiului. Aicea a început Coșbuc să triască viața tipică de proletar intelectual cu toate anomalitățile, neajunsurile și amărăciunile ei”.

Cât adevăr în comparația distinsului critic!

Coșbuc, după-ce scrisese cele mai strălucite creații poetice ale lui, — din cele două volume din tîiu — trece în țară, scoate volumul „Balade și Idile” și rămâne și pentru mai departe o celebritate cunoscută de abia câțiva pricepători literari. „Convorbirile” îi făcură, în pripă, primirea cea mai călduroasă, dar d. Dobrogeanu-Gherea nu publicase încă — în volum — pretiosul său studiu „Artiștii proletari culti” și, mai ales „Poetul țăranimii”. Acest din urmă îl ridică pe Coșbuc din întunericul în care era, — din vina publicului cetitor puțin înțelegător — și-l așează la locul de onoare ce i se cuvenea: alături de Eminescu.

Dar până să vină dl Gherea cu studiul dsale trecut 6—7 ani și în acest interval marele poet al neamului a trăit zile de obscuritate și a trebuit să îndure scandalul literar, iscat pe urma acuzei cu plagiatele, până ca atenția publicului să se concentreze cu totul asupra sa.

Detractorii lui Coșbuc au împuşcat dincolo de tîntă. Povestea cu plagiatele a atras atenția publicului mai amator de scandale decât de literatură, și poetul a fost, — în sfârșit! — „descoperit”.

Vina acestei întârzieri nu e de sigur numai a lumii literare din București, a cărei pulsare prin anii 90 era destul de slabă, ci, cum spune dl Gherea, cu destulă aparență de dreptate, și a Ardealului însus, care până aci nu dase literaturii românești nici un talent original.

E o problemă, ce ar merita să fie discutată mai amănunțit.

Rămână *deocamdată* adevărul de partea dlui Gherea, cu un mic adămant: Ardeleanul a dat li-

teraturii noastre și până la Coșbuc destule talente originale. (I. *Slavici* și *Popoviciu-Bănățeanu* erau remarcați, pe atunci de dl T. Maiorescu, ca să pomenesc numai de aceștia!), dar cel mai strălucitor și cel mai original era, fără îndoială, Coșbuc.

Coșbuc aducea în literatură, curentul sănătos, dragostea de muncă, îndârjirea țăranului, ce nu se incovoiaie niciodată, oricât de mari ar fi poverile, ce-i apasă umerii.

Eminescu, ridicându-se în slavă, cu aripile lui de geniu, fără precedent în literatura noastră, și-a putut permite și luxul de a gusta din narcoticul pesimismului schopenhauerian.

Imitatorii lui, cu aripi fragede sau artificiale, s'au poticnit, la cele dintâi avânturi.

Intrarea lui Coșbuc în literatură a trezit lumea din reveriile bolnave.

Cel mai talentat eminescian — o personalitate literară distinctă — și-a instrunat, nu peste mult, într'alt fel lira, și Vlahuță ne-a dat capo doperă „Unde ni sunt visătorii”. Cele două mari afluențe — Eminescu și Coșbuc — s'au împreunat în aceeași alvie, într'un fluviu, ce-și legăna majestatic bogăția de unde. Literatura românească își vede acum, tot mai conștient, de cărarea *adevărată*.

Ardealul necunoscut, care — spune dl Gherea — nu dase până atunci literaturii noastre nici un talent original a dat dovadă, în deceniul trecut și până acum aproape, că teza dlui Gherea e exagerată. Mișcarea literară dela „Luceafărul”; nivelul din ce în ce mai ridicat al cotidianelor noastre; limba literară ireproșabilă, ce se scrie azi și la noi, ca și la București; — toate aceste dovedesc, că dl Gherea, și alți mulți de talia dsale; *nu ne cunoșteau*.

E adevărat; scriitorii mai vechi și chiar și cei mai noi până încoace la Chendi, Iosif, Soricu — au trecut granita. Dar ceilalți au rămas, și luptând cu greutatea mari ale începutului, au dovedit, că *sunt* și la noi talente originale și că *există* și aici o mișcare literară, peste care nu se poate trece așa de repede, cu o trăsătură de condeiu!

Acelas distins critic, întrebă, în legătură cu Coșbuc, după trecerea lui în țară: „mai mare poet poate să fie, dar *mai fericit*?”

Întrebarea era ingenioasă și răspunsul n'a întârziat să-l confirme chiar volumul al doilea al lui Coșbuc.

Citim acolo:

In vaduri ape repezi curg
Și vuet dau în cale
Iar plopi în umedul amurg
Doinesc

*) Cf. C. Dobrogeanu-Gherea: Studii critice. București 1897, vol. III. 117.

Pe malul apei se 'mpletesc
Cărări ce duc la moară —
Acolo, mamă, te zăresc
Pe tine 'ntr'o cășcioară.

Tu torci. Pe vatra veche ard,
Pocnind din vreme 'n vreme,
Trei vreascuri rupte dintr'un gard
Iar flacăra lor geme;
Clipește-abia din când în când
Cu stingerea 'n bătaie
Lumini cu umbre-amestecând
Prin colțuri de oadaie.

Cine a scris poezia aceasta: Coșbuc sau Eminescu?

Ar putea-o iscăli amândoi!

Și cine a scris poezia „Pe deal”? Poetul revoluționar din „Noi vrem pământ”? Autorul vijelios al „Cântecului barbar”? Flăcăul voinic și dârz din „Numai una”, gata să se ia de piept cu toată lumea?

Le-a scris Coșbuc; toate aceste perle le-a scris el, dar acum satul din jurul Năsăudului se îndepărtează departe în zarea fumurie, ca un vis ce se distramă trezit la vieată de puternicul suflu creator al Măestrului.

A fost un profit pentru literatura noastră, ori o pierdere, când el a trecut granița?

Nu suntem, pentru moment, în situația de a răspunde precis la întrebare.

În orice caz noi, Ardealul sărac și nemuritor, nu-i puteam încununa fruntea lui de nemuritor și laurii, ce îi vrednicia. Cine știe dacă nu izbuteam totuși să-l ridicăm cât de cât, pe un pedestal vrednic de Măestrul, ce ne-a dat atâtea perle?

Nu *sărăcia* noastră e de vină, ci *lipsa de entuziasm* pentru talentele de elită, pe cari le remarcăm numai când ne părăsesc.

Coșbuc, cu toată înstrăinarea lui, ne-a rămas credincios și, pe cât știu eu, singurul poet din țară, care să-si fi instrinat lira și să verse o lacrimă, pe mormântul uitat al unui frate al nostru, ce s'a prăpădit undeva, prin Galiția, în încăierările cumplitei războiu.

Sufletul lui mare, în sborul lui de vultur falnic, se abate adese, pe plaiurile noastre, unde dorm osămintele bătrânilor, și unde vrem să ne odihnim și noi, când va bate ceasul...

Petrônus.

Dr. Ioan Lupăș.

Votul unanim prin care protopopul Săliștei trece în areopagul regalității științifice a neamului românesc, constituie pentru noi unul din acele înălțătoare evenimente culturale, care a stârnit în Ardeal o sinceră și generală bucurie sufletească. E o știință de etnopsihologie particulară să se înțelege, că intensitatea sentimentelor, cari au mișcat atât de simțitor inimile noastre, stă în raport direct cu împrejurările neobicinuite, în cari vine această sărbătoare științifică. Doar toți simțim într'o formă cât se poate de dureroasă, cum trec astăzi neamurile pământului prin fulgerările celui mai îngrozitor cataclism, din câte cunoaște istoria universală. Sufletele multimilor, sbuciumat de viforul credințelor aprinse, se străduie în cușple încercări ale fatalității istorice. Și în această atmosferă de însângerață Golgota sufletul nostru tresare înviorat, când cerul se înalță, să ne trimită din albastrul nemărginirii sale câte-o rază de înseninare mângâitoare. O rază de soare virginal în noaptea durerilor noastre este distincția supremă, pe care Academia română a acordat-o părintelui Ioan Lupăș, trecându-l în șirul membrilor săi ordinari. Căci noi nu privim această distincție numai ca o recunoaștere *personală* a stăruitoarei și prețioasei activități științifice, ci în același timp o considerăm și ca o înaltă onoare adusă bisericii românești ortodoxe din Ardeal, al cărei slujitor devotat și luminat este păr. Ioan Lupăș. În chipul acesta nu numai prietinii săi avem motiv, să ne bucurăm din tot prisosul sufletului nostru de strălucirea cu care l-a împodobit Academia română, ci biserica noastră întreagă are dreptul, ca uitând pe-o clipă suferințele prezentului, să se simtă înălțată de gloria senină, ce se pogoară asupra ei ca o binecuvântare cerească prin unul din cei mai buni, mai drepecți și mai credincioși luptători ai săi! Pentru că, prin toată știința și munca ce-o săvârșește, protopopul Ioan Lupăș este mai presus de toate al *bisericii* sale.

Îndată după terminarea studiilor la universitățile din Budapesta și Berlin, biserica îi încredin-

tează catedra de istorie la seminarul din Sibiu. Lecția de deschidere, prin care tânărul profesor cu ochi scânteitori își inaugura atunci cursurile de istorie românească, a fost pentru toți o revelație fericită și o inovație necunoscută în viața smerită a unei școale, chemată să crească preoți și învățători, pentru satele noastre sărace și lipsite de carte. Ivierea lui pe orizontul științei și culturale românești ardelene însemna introducerea unui curent nou și luminos în viața sufletească a bisericii noastre. Lupaș aducea concepția nouă, modernă a științei istorice, care a avut și la noi cultivatori harnici, dar mișcându-se tot în cadrele înguste ale tradiției, cu principiile ei neschimbate de generalitate și demnitate. „Ămănuntele, cari determină și colorează figura personajilor, erau înlăturate fără milă. Vechea istorie nu cunoștea decât generalitățile maiestroase, caracterizările solemne, declamațiile grave și stilul convenabil.” Stăpânia și la noi, ca în literatura altor țări, tradiția retorică a romantismului istoric. Spirit critic și logic, profesorul Lupaș preconiza caracterul de știință al istoriei, necesitatea și utilitatea ei ca factor direcțional în educația individuală și colectivă. În lumina acestei concepții moderne, își da seama de adevărul uriașului din Văleni, că istoricul e dator să fie un amintitor neobosit al tradiției naționale, un mărturisitor al culturii un predicator al solidarității și un descoperitor de ideale spre care cel dintâiu trebuie să meargă, dându-ți neretului ce vine după noi exemplul și tinerii acelor patru ani de activitate profesională, ai păr. Lupaș nu vor uita niciodată minunatele lecții de istorie, care le-a înfiorat inimile, le-a fructificat cugetarea și le-a aprins sufletele cu flacăra avântului și a credințelor mântuitoare. Dar orice profesor este obligat prin toate atribuțiile chemării sale să fie nu numai un educator prin cuvântul viu al tineretului, ci și un îndrumător al mulțimilor prin slova eternă a conștiinței. Sub acest raport păr. Lupaș avea convingerea școalei noi, „că toate silințele istoricului, care-și are materialul adunat, cernut, coordonat, trebuie să tindă să ne dea viziunea trecutului, care stă numai în puterea lui și atârnă numai de dânsul. Pentru aceasta trebuie fantasie, însă nu fantasia literară a istoricilor romantici, cari creau ce nu era, sau adăugiau și îndreptau ceace nu e permis a se adăuga sau îndrepta. Fantasia lui e fantasie *reproductivă* — creatoare și ea în felul ei, căci din cenușa ei învie o epocă moartă. Deprins cu amănuntele, istoricul trebuie să-și facă iluzia că trăiește în timpul cu care se ocupă, între oamenii pe care-i studiază și să ne vorbească de acest timp și de acești oameni, ca de lucruri văzute și trăite. E o minune pe care în literatură o face zilnic talentul și eutusiasmul pentru subiect. Oricine va lua în mână lucrările, destul de număroase în proporție cu im-

prejurările științifice neprielnice și cu cele 35 de primăveri ale păr. I. Lupaș, va rămânea cu impresia, că în ele se reflectează cele trei calități principale, cari se cer oricărui istoric: muncă, inteligență și talent. Stăpân pe-o metodă de cercetare riguroasă, înzestrat cu un superior simț de pătrundere în interiorul faptelor, lucrările sale se disting prin perspectiva apuseană a planului, prin obiectivitatea expunerii, prin justetea aprecierii și prin logica strânsă a concluziilor. Monografia sa privitoare la mitropolitul Andrei Șaguna — opera care l-a consacrat — este una din acele merituose creațiuni ale literaturii românești, în care se exteriorează cu toată preciziunea simțul istoric al autorului, puterea de sinteză și fantasia creatoare, prin a căror aplicare iscusită ne transportă în tainele veacurilor stinse, dându-ne viziunea clară a trecutului, cu întreaga lui durere mișcătoare și strălucire înălțătoare.

Aceste note distinse ale individualității sale se manifestă cu aceeași bogăție și în seria de conferințe, pe care le ține fără întrerupere în centrele noastre, răpind auditorul prin memoria formidabilă, prin vioiciunea expunerii, ca și prin caracterizările bogate și înălțătoare prinse în armonia unei limbi colorate și avântate. Așa se ridică păr. Ioan Lupaș la valoarea unui educator și îndrumător al neamului, intrând cu dreptate în șirul *personalităților reprezentative*. „Căci numai acela, care poate da prin cuvânt cel mai mare capital de idei și sentimente din moștenirea obștească a neamului, poate fi, ca scriitor sau vorbitor, o personalitate reprezentativă”.

Prin trecerea sa în scaunul de cârmuitor al protopopiatului Săliște, se deschide o nouă perspectivă a muncii sale infatigabile: *activitatea pastorală*. Preconizând cu toată convingerea sufletului său principal muncii și al luminei, a stăruit cu o energie și consecvență necunoscută la noi, ca el să prindă rădăcini în conștiința preoților și a învățătorilor. Sub influința statornică a îndemnurilor sale calde și luminate, a răsărit un sănătos curent de înviorare culturală, care a rodit atât pe teren bisericesc cât și pe cel școlar. Pruful învechit al amvoanelor a început să se spulbere prin predica tot mai deasă și mai sistematică, iar școalele intrau în alvia muncii raționale îndrumată nu de întâmplarea oarbă, ci de preceptele sigure ale pedagogiei moderne. Conferințele preoțești și învățătorești, atât de monotone, de fade și sterile, s'au prefăcut în adevărate izvoare de apă vie, de activitate temeinică și binefăcătoare. Prin ele s'a introdus duhul evanghelic conștient și activ, disciplina intelectuală, interesul de carte și iubirea de muncă între conducătorii sufletești ai satelor. O dovadă a acestor stăruințe culturale este între altele și volumul de predici „Mângâiați poporul”, care înfățișează preoțimea tractului

Săliște sub aspect *literar*, fapt neobiceiuit în viața noastră bisericească. E adevărat, că latura activității pastorale a părintelui Lupaș, — care nu cunoaște odihna reconfortată, ci aleargă „cu vreme și fără vreme” în toate satele încredințate conducerii sale duhovnicești, îndemnând, sfătuind și vestind pretutindeni cuvântul lui Dumnezeu cu însuflețire apostolică — nu se poate aprecia dela distanță, ci ea trebuie văzută și simțită prin intuiție personală, prin contactul direct cu faptele și viața sufletească a poporului din mărginime. Activitatea aceasta se poate asemăna cu ploaia lină a norilor, care intră neobservată în stratul primitor al pământului milostiv, dar pe urma căreia se înalță în strălucirea razelor solare verdeața poienilor primitive și splendoarea întinselor lanuri de aur.

Și în lucrarea aceasta adâncă și plină de renunțări a părintelui Lupaș par'că simțim ceva din măreția și sfințenia acelor pagini, în care *Carlyle* înfățișează plin de inspirație icoana *eroului* ca preot și om de litere. Căci totdeauna părintele Lupaș a rămas preot și scriitor, fugind de frământările neruvoase și ingrate ale politicii, simțindu-se chemat cu întregă sa ființă de câmpul senin și înălțător al științei și credinței. Deaceia el este iubit și apreciat atât de ai săi, cât și de scriitorii maghiari și sași, cu cari întreține legături științifice, căutând să servească cu pricepere interesele publice ale bisericii, neamului și patriei sale.

Un astfel de bărbat nu poate fi întâmpinat, decât cu acel sentiment de iubire recunoscătoare, pe care-l au popoarele civilizate față de scriitorii lor. Căci scriitorii sunt ca focurile de veghe în taina nopților, ce ardeau în vechime pe crestele munților, spre a scuti de primejdii și a ținea vecinic trează conștiința multimilor, risipite prin poienile și văile codrilor. În lumina acestui foc de veghe privim noi pe academicianul Ioan Lupaș, arzând fără încetare, luminând neconținut cărările întunecate ale neamului nostru, și înălțându-l prin strălucirea personalității sale către idealul misiunii sale istorice. Prin toată opera sa atât de prodigioasă, de largă și binefăcătoare, Sfinția sa este cu drept cuvânt un *apostol* al bisericii și neamului. Și cum stau la masă, căutând să-mi reconstruiesc figura sa din ușile împărătești ale bisericii săliștene, îmi răsare în suflet, ca din adâncuri de basme fermecate, imaginea preotului român, pe care cântăreții l'au împodobit cu aureola de glorie a marilor luptători pentru dreptate și lumină.

Aceasta este adevărata nemurire în istoria popoarelor conștiente și recunoscătoare.

Dr. I. Mateiu.

Notițe etimologice.

De Dr. Nicolae Drăganu.

Metă. Acest cuvânt este întrebuințat de poporul de pe Valea Someșului: 1. în înțelesul de „semn de hotar”, „hotar”, „Grenzstein”, „Grenze”; 2. în jocurile de-a mingea (pila) ale copiilor în înțelesul de „țintă”, „Ziel”.

Ce privește etimologia, nu trebuie derivat din latinescul vulgar *meta*, care ar fi dat românește *meată*, *mată*, ci în înțelesul întâiu ne-a rămas din terminul latinesc de inginerie medievală *meta*, care la noi, după cum apare din *A magyarországi latinság szótára* de A. Bartal, Budapest 1901, p. 418, era chiar de mai multe feluri: 1. *meta cursoria* (Arch. Rák. VIII. 343) sau *meta cursualis* (Cod. Dip. Arp. Cont. VI. 412 inde ad viam, qua ex villa Varina itur ad civitatem Gaurinensem, eundo pervenissent ad *metam cursualem* non procul a via versus meridiem) „meta (limes) continua”, „futó, közben eső határ”; 2. *meta initians* (Törvt. Msz.) „limes qui incipit”, „kezdő határ”; 3. *meta intercalaris* (Törvt. Msz.) „limes in medio situs”, „közben fekvő határ”; 4. *meta terminus* (Törvt. Msz.) „limes in fine situs”, „végső határ”; iar în înțelesul al doilea ni s'a transmis prin limba ungurească împreună cu cunoscutele jocuri de-a mingea (pi'a) numite în această limbă *meta*, pl. *méták*.

Minciună. Acest cuvânt se întrebuințează pe teritoriul dialectului daco-român: 1. în înțelesul de „a însăila”, adică „a coase de minciună s. de formă”, ca pe urmă să vină adevăratul cusut, fiind o plastică expresiune în activitatea casnică a țărancilor române de Valea Rodnei; 2. în înțelesul de „a lucra ceva superficial”, de pildă: „numa o minciunat mălaiul, un h'ir l-o căpăluit (săpat) altu l-o lasat”, tot pe Valea Rodnei și în jurul Bisericii; 3. în același timp ca termen vânătorească în înțelesul de „a înșela”, „a incurca” (de pildă despre iepurele care face fel de fel de sărituri și cotituri, ca să-și facă urma pierdută, dinaintea vânătorului și a cânelui). În înțelesul de „minti”, „mentir”, „lügen” se întrebuințează și în celelalte dialecte românești: megl. *minciunari*, al. *minciunare*, și, învederat, este derivatul substantivului *minciună* < * *mentitio*, -onem, devenit *mentio*, -onem.

+ **Ocaânicu.** În textul unei „moltve de dimineață către precurata maică” tipărite în Bălgrad la 1639 găsim glosa: „că mēseru sântu *ocaannicu*” (*sic*) (f. 20 r° 11—12), unde *ocaânicu* este evident p.-sl. *okajaniku* = athlios (gr.) „miser”.

+ **Plourós.** În textul unui vechiu *Gromovnic* tipărit împreună cu alte texte în Bălgrad la 1639 găsim și adjectivul *plouros* în următoarele două propoziții: „va fi iarnă grē și *plouroasă*” (f. 29 v° 11) și „va fi iarnă mare și *plurosă*” (f. 30 v° 11). *Plourós* este evident lat. * *plourosus* (din *plour*, -orem), al cărui *u* neaccentuat din trupină, care altfel trebuia să cadă (cfr. *flori* < * *flories* (= clas. *fluores* [menstrui]), *bate* < *battere* = clas. *battuere*, *coase* < *cosere* (= clas. *consuere*, etc.) s'a păstrat și s'a schimbat în *o* sub influența lui *ploua* < *plovere* (= clas. *pluere*). Schimbarea lui *o* neaccentuat în *u*, la care, ce e drept, a putut contribui, afară de influența lui *ploua*, poate și un fel de disimilație, e cât se poate de normală: + *dururos* (Dosofteiu, V. St., Dec. 9; *Acat.* 23) < *dolorosus*, -a, -um (cfr. și + *duroare* < *dolor*, -orem), ar. *lânguros* < * *languorosus*, -a, -um (din *languor*, -orem), ar. *plânguros* < * *plangorosus*, -a, -um (din *plangor*, -orem). Contaminat cu ar. *pluiós* ni s'a păstrat *plourós* și în ar., mgl. *pluiros*. Credem adică, că nu e trebuintă să admitem pentru a explica forma ar. și mgl. „contaminarea unei forme dispărute *pluiar* < * *plouialis* (= clas. „*pluvialis*”) cu *pluios*” (v. I.-A. Candrea și Ov. Densușianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, p. 214).

ȘTIINȚĂ POPULARIZATĂ.

„Progresul științei“.

Cărbunii din Spitzberge.

Diamantul negru, cărbunele de peatră, este baza industriei din vremurile noastre. Unde nu este cărbune, nu este nici industrie, nici bogăție. — Cărbunii Angliei sunt baza bogăției la care a ajuns aceasta fără. Belgia, cucerită astăzi de armatele aliaților noștri germani, au o puternică pătură de cărbuni de piatră, care se întinde între Westfalia, Liege și Namur, și dacă acești cărbuni nu ar fi ajuns în mâinile aliaților noștri, ei ar fi astăzi în serviciul dușmanilor. Cărbunii mână corăbiile, trenurile, fabrică puștile și tunurile, dau substanțele explozive medicinale, încălzesc și luminează. Fiind cărbunele atât de important nu se mai caută că de unde trebuie să-l scoată și câte greutăți trebuie să învingă până când îl câștigă.

În timpul mai nou s'a găsit cărbune în Spitzberge, insule situate în mijlocul Mării Ghețoase de nord, și iată că s'a și putut înjgheba o societate norvegiană, numită „Progresul științei“, cu un capital societar de 10 milioane coroane, ca să exploateze bogățiile miniere ale Spitzbergelor. — Astăzi Norvegia consumă 3 mil. tone de cărbuni, iar cantitatea de cărbuni găsită în Spitzberge e evaluată la 1670 mil. tone. În Spitzberge este veci-

nică iarnă, dar și aceasta împrejurare prezintă oarecari favoruri pentru exploatarea minelor de cărbuni: fiind temperatura din mine 3 sub zero, minierii nu au să lupte nici cu apa și nici cu gazurile, cari de obicei se formează și periclitează vieța lucrătorilor din minele de cărbuni, pentru că la aceasta temperatură apa îngheață și nu se formează gaze. Bogățiile miniere ale Munților Apuseni, cu toate că sunt neasămănat mai mari decât ale acelor insule, părăsite până acum și de Dumnezeu și de oameni, nu pot aduna un capital de 2 mil. ca să poată fi exploatare. Și putem afirma, că între cauzele sărăciei noastre naționale nu va fi cea din urmă „regresul științei“.

Propagarea sunetului, zona tăcerii și anotimpul.

La începutul războiului se credea, că furia care a cuprins Europa, va sista orice activitate științifică. S'a întâmplat tocmai contrarul: Războiul a adus noi probleme și știința a pășit pe terene noi, a cucerit imperii, cari mai înainte păreau inexpugnabile. — Abia după războiu se va putea face bilanțul cuceririlor. Dar s'au făcut și constatări noi, cari între împrejurări normale nu s'ar fi putut face. Așa d. e. s'a constatat, că canonadele și în general sunetele puternice se aud până la o distanță de 100 km.; în depărtare de 100—160 km. nu se mai aud, ajung în o zonă tăcerii, iar la distanțe mai mari de 160 km. se aud din nou, până la depărtări de 230 km., — Înainte de războiu nimeni nu ar fi culezat să afirme că sunetele tunurilor cari se aud la distanțe de 230 km. să nu se audă la distanțe de 100 până 160 km.; nimeni nu ar fi visat că există o zonă a tăcerii, în care nu se mai aud răcneteletele gurilor de foc.

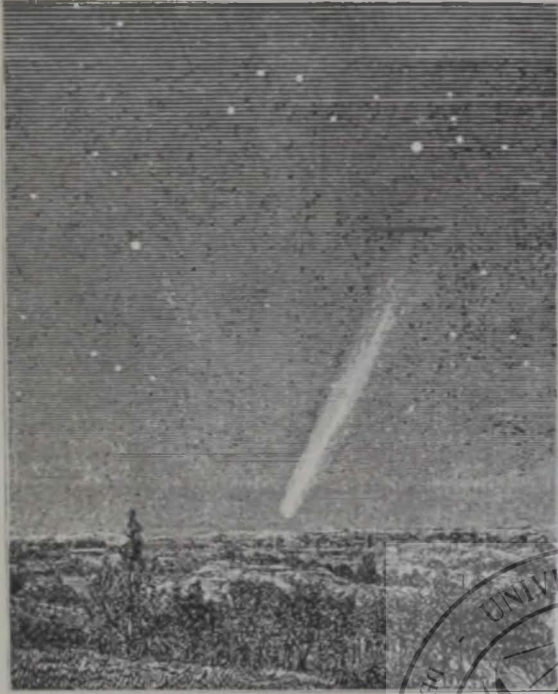
Acum se discută în lumea științifică o altă observare, nu mai puțin interesantă: sunetele tunurilor nu se aud vara atât de bine cum se aud iarna; și mai mult chiar: vara nu se aud de loc la o anumită distanță, până când iarna sunt atât de puternice, încât oamenii se trezesc din

somn. — La început observări de felul acesta erau atribuite nervozității inerentă războiului, dar astăzi, după ai doilea an de războiu, încep învățații să studieze mai de aproape lucrurile. — Unii atribuiesc noul fenomen căldurii, care dilată aerul și-l schimbă, încât nu mai propagă sunetul atât de ușor, iar alții dintre învățați atribuiesc acest fapt vegetației, care tâmpoște și împiedică propagarea sunetului.

V. St.

† TIT LIVIU BLAGA.

CRONICĂ ASTRONOMICĂ.

Zări din univers.

— Fenomene cerești în 1914—1916.

Cuprinși — cum suntem — de spasmiile vieții sociale generale, par'că uităm de scăpărările, alerțările, precipitațiile corpurilor cerești. Națiunile mari și conștiente ale Europei bătrâne, națiuni de „cultură și civilizație” ultra-fină, sunt absorbite de practicarea culturii și civilizației ultra. Alte națiuni stau privitoare, ori în „expectativă”. Aproape tuturor le-a dat civilizația de lucru, dacă nu de cap. Cine mai are poftă de fleacuri, precum au fost eclipsa solară din August 1914, cometa Delavan din vara și toamna anului 1914, conjuncția lui Jupiter și Luceafărul în Faur 1916 și alte fenomene cerești?

Totuși mai rămas-au cercetători pasionați. Dacă nu la noi, cel puțin în America. Aici se continuă studiile pacifice și fecunde. Se repurtează și s'au repurtat învingeri frumoase. Intre cari și cuceriri astronomice.

Astfel de victorie astronomică este descoperirea satelitului IX al lui Jupiter, realizată de astronomul american Seth B. Nicholson la Observatorul Lick din California, cu ajutorul fotografiei.

Strategia, ce conduce la învingeri de aceste, e destul de simplă — în teorie. E vorba să se îndrepteze spre cer un telescop, ori un refractor, cât un tun sdravăn. La această armă, care nu are decât forma unui tun, dar incolo e cât se poate de limiștită și inofensivă, se adaptează un excelent obiectiv fotografic. Urmează plăcile fotografice. Se pândesc momentele atmosferice cele mai favorabile — „inamicul” cel mai neastâmpărat al observațiilor astronomice fiind atmosfera. — În fine, cu acest apa-

rat se expun plăcile sensibile, adevă se deschid în fata firmamentului înstelat. Punctele sclipitoare își imprimă urma pe stratul sensibil al plăcilor.

Cu acest procedeu a aflat Nicholson, pe o placă expusă în 21 Iulie 1914 timp de 2 ore în focusul reflectorului Crossley (deschizătura 91 cm., lungimea focală $5\frac{1}{2}$ m., adevă dimensiuni ca ale unui obuzier sdravăn), un astru minuscul. De pe aceeași regiune a mai luat fotografii în 22, 23 și în toate serile până la finea lunii. Apoi în 21, 22, 23 August.

Noul satelit este de mărimea 19. Absolut invizibil cu privirea prin orice instrument. E perceptibil numai de placa fotografică, prin instrumente tari și condiții atmosferice liniștite. Orbita-i fu calculată după metoda Leuschner, cea mai perfectă metodă de analiză matematică pentru calcularea orbitelor planetare. Orbita satelitului e *eliptică*. Perioada e de vr'o *trei* ani. Mișcarea e *retrogradă*, ca a satelitului VIII.

Excentricitatea și inclinațiunea orbitei nu sunt pe deplin statorite.

Acest astru minuscul, având abia câteva zeci de klm. în diametru, se învârte abia de 4-ori într'un an joian (= 12 ani pământestii) în jurul planetei sale principale, la distanță de vr'o 40 milioane de klm.

Cine știe dacă nu va fi vr'un corp captat de curând, de uriașul Jupiter, în sensul teoriei lui Ioan Corbu și lui See?

Mișcarea retrogradă, micimea satelitului și distanțări dela planetă ar fi în favorul acestei teorii. Pe de altă parte se știe ce efect perturbator exercită Jupiter asupra cometelor.

Cometa războiului, — fu numită cometa Delavan sau cometa 1913 (după ordinea descoperirii). După cum se spune și numirea, fu descoperită de astronomul Delavan, dela Observatorul La-Plata (Argentina), în 17 Decembrie 1913. Ea se afla atunci în vr'o 600 milioane kilometri dela Pământ, în vecinătatea lui Jupiter. În instrumentele tari prezenta aspectul unei nebulosități minuscule rotunde, cu condensatie centrală ceva cam excentrică și fără nici o urmă de apendice.

După ce a fost observată și urmărită aproape noapte de noapte din diferite puncte de pe glob, în Aprilie 1914 ea dispăru în apropierea Soarelui. L-a ocolit. La finea lui Iulie apăru de cealaltă parte a Soarelui, mai întâiu palidă și slabă, apoi crescând treptat în strălucire. În August am văzut-o cu binoclul. În Septembrie și Octombrie cu ochii liberi. În Iulie și August se vedea dimineata, înainte de răsăritul Soarelui, din ce în ce mai de timpuriu. Pe la finea lui August răsăria la miezul nopții. Pe la mijlocul lui Septembrie răsăria dimineata și se vedea seara, în constelațiile polare. Iată un pasaj din observațiile mele. „Septembrie 20 la 21 h. — Se vede cometa. Cu ochii liberi nu e atrăgătoare: o nebulositate ca cea din Andromeda. Dar cu binoclul i-se vede bine capul și trena. Se află aproape de Carul cel mare, în prelungirea spre orizontul nord al roatelor dindărăpt”.

Trecerea prin perihel avu loc la 3 Oct. 1914.

Dintre intelectualii români, cari au observat-o cu ceva atenție, mai amintesc pe dñii V. Anestin și Flaisleu din București, Bălănescu din Câmpulung și Gogu Constantinescu din T.-Severin.

Acest astru rătăcitor se mai numește și cometa războiului, nu numai pentru strălucirea-i observată

în toamna anului 1914 de pe uriașele câmpuri de războiu, ci și pentru o celebritate unică în analele astronomice: vizibilitate excepțional de lungă. Descoperită în 1913, ea va fi vizibilă — cu telescoape și fotografie — până în 1919! Până atunci se va sătura, probabil, și diplomația înaltă de războiu, dacă nu se vor sătura popoarele.

Despre *eclipsa solară din 21 August 1914 și trecerea lui Mercur pe dinaintea Soarelui în 7 Noembrie*, același an, am scris altădată. Voiu adăoga, că număratoarele preparative științifice făcute în țările culte pentru a trimite expediții în zona totalității, au fost luate pe dinainte de preparativele și expedițiile militare. Eclipsa însăși fu eclipsată de civilizația omenescă. Vorba combatanților surprinși de „minune”:

În luptă când am intrat
Și de tun am tremurat:
Soarele s'a 'ntunecat,
Văzând al nostru păcat.
Dumnezeu s'a îndurat,
Mare sămn ne-a arătat.
Noi pe loc cu toți am stat
Și la Soare ne-am uitat.
Ficiorii ziceau într'una:
Pentru noi asta nu-i bună.
Dar mila Domnului să fie,
De acu' până 'n vecie.

În 1915 se constată *recrudescența activității solare*. Făclii, Pete. Grupe de pete. Cu deosebire mari în 1916.

Venus, planeta misterioasă, continuă să fie studiată de secțiuni speciale ale societăților astronomice. Nici astăzi nu i-se știe durata rotației. Cei mai mulți admit o durată egală cu a anului.

Conjuncțiunea din 11—13 Faur 1916 cu *Jupiter* a alarmat țărâtimea noastră, care vedea adevărată minune în frumosul fenomen ceresc al întâlnirii celor doi luceferi.

Venus se mai vede seara ca o secere (în ochian). Pe la finea lui lunie dispăre în lumina Soarelui, pentru că în 3 Iulie să treacă prin conjuncțiunea inferioară față de acesta, în 22 prin aphel, în 27 prin conjuncțiunea cu Luna, iar începând din August să strălucească în zorile zilei, ca luceafăr de dimineață.

Saturn și *Marte* se văd iarăși de cu seara, dar apun destul de timpuriu.

Jupiter se vede dimineața, spre răsărit. În 24 Octombrie ajunge în opoziție cu Soarele, adică la miezul nopții va trece prin meridian. (Cu alte cuvinte: *Jupiter* se va vedea toată noaptea, răsărind seara și apunând dimineața).

Mercur e mai greu de aflat. Eu însumi nu mă pot lăuda că l-am văzut de multe ori. Se ascunde tot în razele Soarelui. Nu înzădar a fost zeul hoților.

În zorile dimineții de 30 Iunie îl puteți căuta la răsărit. Atunci va fi în elongațiunea maximă spre vest. În 9 Septembrie îl puteți căuta seara, spre apus. Atunci va fi în elongațiunea maximă spre răsărit. Însă în 9 Septembrie observația lui va fi jenată de lumina Lunii, dacă peste tot va fi timp senin. — Iată de ce e grea observația acestei planete.

În fine să nu uit, că în 15 Iulie dimineața va fi o întunecime parțială de Lună, vizibilă și dela noi. Cu aceasta îmi închei cronica astronomică.

Gavr. Todica.

Rezultatul inoculației antiholerice în armata austro-ungară.*)

Astăzi se încearcă să se vindece toate boalele prin inoculație. În contra grozavului flagel, *holera*, nu s'a găsit până în anii din urmă un remediu sigur și fără pericol. Serul antiholeric întrebuințat în armata noastră este remediu mult căutat.

În toamna anului 1914 numărul soldaților austro-ungari inoculați cu ser antiholeric de două ori, odată și nealțuți a prezentat proporția 20:5:2. — Dintre cei inoculați de două ori, la 10.000 soldați abia s'a îmbolnăvit unul, sau doi; dintre cei inoculați odată, la 10.000 s'au îmbolnăvit de holera 15; iar dintre cei neinoculați, la 10.000 s'au îmbolnăvit 50.

Statistica bacteriologică arată, că în al treilea corp de armată s'au ivit 2167 cazuri de holera; dintre aceștia 1861 nu au fost inoculați cu ser antiholeric — cazuri de moarte 545; — inoculați de două ori, au fost 299 bolnavi dintre cari au murit în holera 3; restul de 7 cazuri de holera au fost la soldați inoculați de trei ori sau odată.

În corpul al IV de armată au fost în total 62 cazuri de holera. S'a constatat că 32 cazuri de holera au fost la soldații neinoculați, 11 cazuri la cei inoculați odată și 19 cazuri la cei inoculați de două ori.

Aceste și alte experiențe ne arată, că grozava boală așajică se abate mai rar și atacă cu mai puțină furie persoanele inoculate cu ser antiholeric. O strălucită învingere a științei.

Soldații inoculați rezistă îmbolnăvirii chiar și după o jumătate de an, dar pentru o mai bună asigurare a sănătății soldaților, inoculația cu ser antiholeric se repetă după 6 luni de zile.

Ioan Bojoru.

INSEMNAȚI.

Aflăm cu bucurie că în locul dlui Dr. Ioan Lupuș a fost ales membru corespondent al Academiei Române dl *Dr. Silviu Dragomir*, un talentat și muncitor istoriograf. Lucrările dlui *Dragomir* au fost și până acum apreciate de Academie și alegeră d'nsale a fost o justă apreciere din partea celor chemați.

Academia Română din București a acordat un premiu de 1000 cor. pentru monografia comunei Rășinar, scrisă de dl *Victor Păcala*, profesor la seminarul Andreian din Sibiu.

RĂSPUNSURI.

N. VI. — De fapt „balada” Dtale „a devenit cam lungă — poate plictisitoare — și de astădată nu putem „deschide porțile muncii pentru neam și pe seama celei mai tineri generații”. — Trimite-ne altceva, căci în „Frații” sunt și versuri „promițătoare”.

R. J. — Nu se pot publica.

Prof. V. — Se vor publica mai târziu.

L. R.-t. — Schița Dtale ar trebui refăcută. Se vede că ai scris-o cum ti-a venit în minte. Lucrările reușite sunt cele muncite.

Mai multora. — Dacă le-am tipări nu le-ar răbda hârtia, și dacă s'ar întâmpla să le rabde hârtia, nu le-ar suferi publicul, care are și el drepturile lui.

A. Brașov. — Fotografiile din numărul de Paști sunt dela firma Adler și Fiu, Brașov. Atunci însă nu știam cine le-a făcut.

AVIZ.

Numărul proximal revistei va fi dublu (9—10) și va apărea către sfârșitul lui Iulie (st. n.)

Rugăm pe toți abonații revistei noastre ca în cercul prietenilor și cunoscuților să facă abonamente pentru „Pagini Literare”.

Administrația „Pagini Literare”.

*) Buletinul științelor naturale, Budapesta, 15 Aprilie 1915.

CONCORDIA ARAD 1916.